

*Кисіль В. В., молодший науковий співробітник
НДЛ НЦ СВ Академії сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

В статті розглядаються організаційні засади національного виховання особового складу Збройних Сил України.

В статье рассматриваются организационные основы национального воспитания личного состава Вооруженных Сил Украины.

The organizational principals personals National educations of Ukrainian Armed Forces are analyzed in the article.

Українські педагоги обґрунтували і чітко визначили сутність поняття національного виховання (НВ). У своїй доповіді на Першому Педагогічному Конгресі у Львові (1935р.) професор Я. Кузьмів акцентував, що "...національне виховання у своїй найпершій суті – це творення і безупинне досконалення нації" [1, с. 97]. Тобто, це виховання для потреб нації. Завданням виховання він вважав — ввести людину в світ культурних вартостей, розуміти під терміном "культура" не готові вже витворені культурні вартості, а духовний процес, що відбувається на ґрунті витворених вже культурних вартостей (звичаї, мораль, мистецтво, наука, мова, господарські вартості, література, тощо) [2, с. 79].

В Ухвалі Другого Українського Педагогічного Конгресу у Львові (2005р.) було відзначено, що "...в Україні немає підстав для розпалювання ворожнечі на релігійному, національному, мовному і політичному ґрунті. Всі нації і народності, які проживають в Україні мають широкі можливості розвивати свою мову і культуру суворо дотримуючись при цьому українських законів, поважаючи право титульної нації бути господарем на власній землі, слухати теле-, аудіо передачі рідною мовою, милуватися милозвучною українською мовою. Закликаємо усіх до спільної праці во ім'я процвітання Української держави" [2, с. 574.] Загалом Ухвала визначила основні програмні засади розбудови української освіти і НВ.

Дослідженням сучасних проблем НВ в Україні займалися Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. [3, 4], Щербань П.М. [5-7], Мартинюк І.В. [8, 9] та інші автори.

Авторський колектив в складі: Щербань П.М., Бех І.Д., Буяльська Т.Б., Герасименко В.М., Дем'янюк Т.Д., Капська А.Й., Кириленко С.В., Ладивір С.О., Мартинюк І.В., Нікітчин С.О., Свириденко С.О., Снісар З.І., Терещенко Ю.І. відпрацював Концепцію НВ, яка була схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року [10].

Проблеми НВ висвітлені і в інших документах, підручниках і посібниках з педагогіки.

Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 3.11.1993 р. №896 [11, с. 641-666], має спеціальний розділ — "Національне виховання" [11, с. 646].

Про НВ йдеться і в "Національній доктрині розвитку освіти", затвердженій Указом Президента України від 17.04.2002 р. №347/2002. [11, с. 688-704].

Його основною метою визначено виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

НВ спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Також в "Національній доктрині розвитку освіти" зазначено, що головними складовими НВ є

патріотичне і громадянське виховання [11, с.691].

Методологічні засади НВ в Збройних Силах (ЗС) України нами були розглянуті раніше [12].

Організаційні засади НВ в ЗС України ще не досліджувались, що визначає мету і актуальність даної статті.

На наш погляд, до тріади трьох основних організаційних засад НВ в ЗС України належать:

забезпечення повноцінного функціонування української мови у військовому середовищі;

забезпечення взаємозв'язку військово-патріотичного виховання (ВПВ) та військово-професійного виховання (ВПфВ);

стабілізація (цільова оптимізація) органів з виховної та соціально-психологічної (виховної) роботи.

НВ в ЗС України оптимально здійснювати за 5-и рівневою схемою:

1-й – індивідуальний рівень;

2-й – рівень підрозділу;

3-й – рівень військової частини (вч), з'єднання, установи, військового навчального закладу, обласного військового комісаріату;

4-й – рівень виду ЗС України;

5-й – рівень Генерального штабу ЗС, Міністерства оборони України.

Організаційні форми на кожному рівні спрямовуються на досягнення девізу вч (виду ЗС України, на кшталт “Україна. Честь. Відвага.”, “Україна. Вправність. Мужність.” т. ін.).

Фундаментальною організаційною засадою НВ в ЗС України є забезпечення повноцінного функціонування української мови у військовому середовищі.

Українська мова є виразником генетичного коду українського народу та його ментальності, визначальна ознака формування сучасної української нації, атрибут національної державності, основа української духовності. Вона є тим стрижнем, навколо якого консолідується українське суспільство, розвиваються історична свідомість, традиції й культура українського народу.

“Проблеми функціонування державної мови в Збройних Силах України” докладно висвітленні в нашому попередньому дослідженні [13].

Важливою організаційною засадою НВ в ЗС України є забезпечення взаємозв'язку ВПВ та ВПфВ.

Сучасна теорія і практика ВПВ у ЗС України докладно була викладена у 2007 році авторським колективом (А.Афанасьєв, О.Луник, В.Мараєва т. ін.) в навчально-методичному посібнику за редакцією В.Ягупова [14]. За рік до цього МО України А.Гриценком була підписана Директива Д-22 “Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України” [15], яка разом із Програмою ВПВ, Перспективним планом її реалізації на 2008–2011 роки, затвердженими наказом Міністра оборони України Ю.Єханурова від 09.07.2008 року №340 [16] та Концепцією ВПВ у ЗС України, затвердженої наказом Міністра оборони України М.Єжеля від 08.06.2010 року № 295 [17], стали нормативно-правовим підґрунтям ВПВ у ЗС України.

У зв'язку з комплектуванням посад рядового, сержантського та старшинського складу військовослужбовцями військової служби за контрактом (взк) необхідно суттєво уточнити та привести у відповідність до перебігу ситуації питання ВПфВ.

Подальша демократизація українського суспільства пов'язана з переформатуванням ціннісної свідомості його громадян.

Основою ціннісної орієнтації особистості є багатогранна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів, переконань, світогляду, що визначає її соціально детерміноване ставлення до дійсності [18, с.14].

Першочерговими для взк є військово-професійні цінності (ВПфЦ), т. я. взк – це державні службовці особливого характеру, громадяни України, що пройшли відповідний фізичний та психофізіологічний відбір для успішної військово-професійної діяльності (ВПфД).

Разом із цим, їх професія – є професією особливого характеру, що вимагає покликання, спеціальної підготовки та особливих ціннісних переконань і якостей особистості.

ВПфЦ характеризують готовність взк до ефективного і якісного виконання своїх контрактних зобов'язань.

Таким чином, ціннісна свідомість взк, їх ціннісні орієнтири світогляду та діяльності є

базою ВПфД, сприяють гармонійному формуванню та активізації їх особистостей.

Важливе значення має соціально-психологічне забезпечення військової служби, яке є реальною потребою ефективною та бездоганною діяльністю, пов'язаною з комплексним впливом умов військової служби на особистість.

Ці проблеми розглядались у дослідженнях О.Блінова [19], М.Корольчука [20, 21], В.Крайнюка [21, 22], П.Криворучка [23], В.Осьодла [24], В.Стасюка [25].

Одним із останніх досліджень є авторська робота В.Баранніка, О.Блінова, О.Макаревича, В.Невмержицького, В.Осьодла, О.Хміляра "Психологічне супроводження професійної діяльності військовослужбовців служби за контрактом Збройних Сил України" [26].

На сьогодні можна розглядати такі принципи ВПфВ:

- гуманізація військово-професійних відносин (в центрі уваги управлінської, виховної та іншої діяльності командирів і начальників повинен знаходитися конкретний військовослужбовець, що володіє унікальною системою особистісних властивостей і якостей);

- індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця;

- вирішення виховних завдань в колективі і через колектив;

- виховання військовослужбовців в процесі їх ВПфД;

- поєднання вимогливості з повагою до військовослужбовця як особистості та турботою про нього;

- комплексний підхід до виховання (все для виховання, всі виховують);

- забезпечення єдності процесу навчання, виховання і розвитку військовослужбовців;

- урахування українських національних традицій.

Знання і реалізація принципів ВПфВ дозволяють офіцерському складу сформулювати педагогічно доцільний підхід до всіх категорій своїх підлеглих, творчо вирішувати виховні завдання з урахуванням впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників, конкретних умов військової служби, оптимально організувати процес виховання і ефективно управляти ним, діагностувати і прогнозувати результати виховної взаємодії.

Звісно, взк мають свої специфічні особливості, вони, передусім, визначаються цілями і задачами професійної підготовки, змістом і специфікою організації служби, а також низкою обставин.

Як зазначено в Концепції кадрової політики в ЗС України [27], завдання полягає у формуванні військовослужбовців нового покоління, професійно підготовлених, з високими морально-діловими якостями, здатних якісно вирішувати складні військово-професійні завдання в умовах, що динамічно змінюються.

Для цього, на наш погляд, необхідно передбачити формування у взк:

- готовності до беззаперечного виконання наказів, позитивної мотивації і свідомого ставлення до військової служби;

- високої дисциплінованості і особистої відповідальності за підвищення військової майстерності, грамотну експлуатацію і збереження озброєння і військової техніки;

- шанобливого відношення до командирів (начальників);

- почуття військового побратимства та корпоративної єдності.

Вирішення вищезазначених завдань передбачає певну послідовність педагогічної діяльності офіцерського складу, яка може бути представлена у вигляді алгоритму організації і здійснення ВПфВ взк, який включає декілька взаємозалежних організаційних і психолого-педагогічних змістовних блоків визначеної послідовності. В рамках кожного з блоків, з використанням відповідних засобів вирішуються конкретні організаційні і психолого-педагогічні задачі.

1. Визначення переліку професійно-значущих особистісних властивостей і якостей взк, наявність яких є обов'язковою умовою ефективності їх ВПфД. Для вирішення цієї задачі офіцерові необхідно зважати на відповідні вимоги органів військового управління всіх рівнів (наприклад, готовність до беззаперечного виконання наказу, особиста відповідальність за підвищення професійної майстерності та ін.), зміст особистісного (морально-психологічного) компоненту професіографічного опису військової спеціальності, а також умови (бойові, оперативні, кліматичні та ін.), в яких проходять військову службу взк, специфіку

службової діяльності підлеглого за посадовим призначенням.

2. Діагностика (вивчення) і оцінка рівня сформованості професійно-значущих соціально-психологічних особливостей особистісної сфери підлеглих. З цією метою використовуються узагальнені показники даної категорії військовослужбовців, результати професійно-психологічного відбору, а також власні оцінки офіцера, отримані на основі застосування діагностичних психолого-педагогічних методів і відповідних методик. Результатом стає висновок офіцера про те, які з особистісних властивостей і якостей вже сформовані і підлягають лише закріпленню, які сформовані неповно і потребують розвитку і які необхідно сформувати.

3. Вибір найбільш доцільних для даної категорії військовослужбовців форм і методів виховання. Їх перелік і зміст досить повно висвітлені в спеціальній літературі. Проте офіцерові необхідно враховувати, що у виховній роботі з взк доцільно використовувати ті з них, які дозволяють найефективніше впливати на формування, закріплення і розвиток позитивних мотивів військової служби і особистісних військово-професійних орієнтирів.

4. Побудова системи ВПфВ. Вирішення цієї задачі передбачає доведення до її суб'єктів (прямих командирів і начальників взк) цілей і завдань виховання, переліку професійно-значущих особистісних властивостей і якостей, що підлягають формуванню, розвитку і закріпленню, форм, що рекомендуються, і методів виховної діяльності. Важливим елементом змісту цього блоку виступає узгодження зусиль виховної взаємодії суб'єктів ВПфВ відносно конкретного підлеглого.

5. Проведення заходів ВПфВ взк, яка розглядається як безпосередня педагогічна взаємодія офіцера з підлеглою категорією військовослужбовців з метою формування, закріплення і розвитку у них професійно-значущих особистісних властивостей і якостей. При цьому важливо враховувати виховний ефект не лише суб'єктних виховних зусиль офіцерського складу, але й вплив інших чинників об'єктивного характеру. Йдеться про виховний ефект бойової, службової, навчальної, соціально-побутової та інших видів діяльності підлеглих, характер взаємин в колективі,

зміст і спрямованість дистанційних (ЗМІ, соціальна ситуація в країні, регіоні, вч т. ін.) засобів виховання. Їх урахування і використання на користь ВПфВ істотно підвищує його загальну ефективність.

6. Завершальним блоком алгоритму є оцінювання ефективності ВПфВ, що проводиться. Його відрізняє достатньо висока рухливість, творчий зміст і зв'язок з іншими елементами. За змістом він аналогічний другому блоку, але його результати вже безпосередньо впливають на інших. Наприклад, недостатня ефективність ВПфВ офіцера вимагає уточнення вибраних ним форм і методів виховання, удосконалення системи ВПфВ, конкретизації технології виховної взаємодії з підлеглими даної категорії військовослужбовців.

Представлений алгоритм організації ВПфВ взк в цілому дозволяє урахувати її специфіку і додати їй диференційовану своєрідність. Проте, її результативність багато в чому залежить від дотримання офіцером низки організаційних і педагогічних умов.

ВПфВ взк має здійснюватися в усіх видах професійної діяльності: в ході навчальних занять, навчань, тренувань, вирішення бойових завдань, несення бойового чергування, бойової, вартової служби, виконання регламентних і господарських робіт.

Важливе виховне значення має раціональна організація ВПфД взк. Позитивний ефект досягається суворим дотриманням регламенту службового часу, якісним і своєчасним матеріально-технічним забезпеченням, постановкою конкретних і реальних завдань, наданням допомоги і дієвим контролем. При постановці завдань офіцер має урахувати ступінь підготовленості підлеглого, щоб із-за неможливості їх невиконання не викликати у військовослужбовця відчуття безпорадності або недоцільності його діяльності.

Активно впливають на ВПфВ умови ВПфД, створення яких залежить від офіцерів.

Важливою умовою ефективності ВПфВ взк є забезпечення єдності процесів навчання, виховання, розвитку. Не можна роз'єднувати всі ці процеси і допускати, що в певний час офіцер може брати участь в

Питання педагогіки

одному, а потім в іншому. Вони складають єдине ціле, і лише в їх взаємодії можливе досягнення бажаних виховних результатів.

Важливою умовою ефективності ВПфВ є авторитет офіцера. Військова практика показує, що завоювати його у взк непросто. Однією з невідмінних умов досягнення цього є дотримання принципу поєднання вимогливості з повагою особистості і турботою про конкретну людину.

У ВПфВ взк офіцери повинні ураховувати різницю у віці. У практиці військ багато випадків, коли командирів-лейтенантові 21-22 років, а взк – 25-40 років. У такій ситуації вимогливість має бути особливо тактовною, поєднуватися з повагою до військовослужбовця, його віку.

Неприпустима брутальність і приниження людської гідності.

Таким чином, ВПфВ взк властиві певні особливості. Ефективність впливу офіцерського складу в цій сфері ВПфД багато в чому залежить від знання і реалізації відповідних теоретичних і прикладних розробок вітчизняної військової психології і педагогіки, урахування особливостей і можливостей виховних систем конкретної вч і підрозділу, забезпечення взаємозв'язку ВПВ та ВПфВ.

Обов'язковою організаційною засадою НВ в ЗС України є стабілізація (цільова оптимізація) органів з виховної та соціально-психологічної (виховної) роботи, що буде предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Перший Педагогічний Конгрес у Львові (1935 р.) і сучасні проблеми розвитку освіти: науковий збірник / упоряд. і наук. ред. П. Сікорський, Д. Герцюк. – Львів : Вид-во ТзОВ Камула, 2006. – 115 с.
2. Другий український педагогічний конгрес: збірник матеріалів конгресу. – Львів: ТзОВ Камула, 2006. – 601 с.
3. Кузь В.Г. Основи національного виховання: Концептуальні положення / Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., З.О. Сергійчук та ін.; за заг. ред. В.Г. Кузя та ін. – К.: Інформ. - вид. центр Київ, 1993. – ч. 1-152 с.
4. Руденко Ю.Д. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю.Руденко, О. Губко. – К.: МАУП, 2007. – 384 с.
5. Щербань П.М. Формування національної самосвідомості в сім'ї: наук. – метод. розробка на допомогу лектору-викладачу нар. ун-ту українознавства. – К.: Т-во Знання України, 2006. – 116 с.
6. Щербань П.М. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді / П.М. Щербань // Вища освіта України. – 2005. - № 4. – С. 62 – 67.
7. Щербань П.М. Національна спрямованість - невідмінна умова підвищення ефективності вищої освіти / П.М. Щербань // Вища освіта України. – 2006. - № 2. – С. 107 - 110.
8. Мартинюк І.В. Національна система виховання: шляхи реалізації / І.В. Мартинюк // Рідна школа. – 1994. - № 3-4. – С. 13 – 17.
9. Мартинюк І.С. Національне виховання: теорія і методологія: [метод. посібник] / І.С. Мартинюк. – К.: ІСДО, 1995. – 160 с.
10. Концепція національного виховання: схвалена Всеукраїнською радою працівників освіти 30 червня 1994 року // Т.Д. Дем'янюк. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: [науково-методичний посібник]. – Суми: ТОВ Видавництво «Антей», 2006. – 384 с. С. 303 – 326.
11. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія: [упорядник О.О. Любар]. – К.: Т-во Знання, КОО, 2003. – 766 с.
12. Кисіль В.В. Методологічні засади національного виховання в Збройних Силах України / Кисіль В.В. // Вісник Національної академії оборони України. Збірник наукових праць. – 2009. - №4(12). – С. 23-26.
13. Кисіль В.В. Проблеми функціонування державної мови в Збройних Силах України / Кисіль В.В. // Вісник Національної академії оборони України. Збірник наукових праць. – 2009. - №5(13). – С. 48-51.
14. Військово-патріотичне виховання у Збройних Силах України : навч-метод. посібник / [А.О. Афанасьєв, О.О. Луник, В.В. Мараєва та ін.; За ред. В.В. Ягупова]. — К.: НАОУ, 2007. — 176 с.

Питання педагогіки

15. Директива Міністра оборони України від 17.04.2006 року Д-22 “Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України”.
16. Наказ Міністра оборони України від 09.07.2008 року №340 “Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008-2011 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008-2011 роки”.
17. Наказ Міністра оборони України від 08.06.2010 року № 295 “Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України”.
18. Мулява В.Д., Дикун С.Г. Ціннісні основи гуманітарного на соціального розвитку Збройних Силах України / Мулява В.Д., Дикун С.Г. // Гуманітарний вісник.— 2006 — № 4 (5).— С.14-19.
19. Блінов О.А. Формування емоційної стійкості у військовослужбовців аеромобільних військ під час повітрянодесантної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.19.00.09 “психологія діяльності в особливих умовах” / О. А. Блінов. — К., 1999. — 18 с.
20. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності / Корольчук М.С.: [підручник для студентів вищих навчальних закладів]. — К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004 . — 400 с.
21. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М. Корольчук , В. Крайнюк . — К.: Ніка-Центр, 2006. — 580 с.
22. Крайнюк В.М. Психологічні особливості проявів агресивності і тривожності у юнаків призовного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.19.00.02 “психофізіологія ” / В. М. Крайнюк . — К., 1999. — 18 с.
23. Криворучко П.П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. спец.19.00.08 “спеціальна психологія” / П. П. Криворучко. — К., 1998. — 20 с.
24. Осьодло В.І. Психодіагностика та корекція функціональних станів офіцерів у динаміці професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.19.00.07 / В. І. Осьодло.— К., 2001.—18 с.
25. Стасюк В.В. Формування емоційної стійкості у воїнів-десантників в бойових умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.19.00.09 “психологія діяльності в особливих умовах” / В.В. Стасюк. — К., 2001, 18 с.
26. Психологічне супроводження професійної діяльності військовослужбовців служби за контрактом Збройних Сил України: навчальний посібник / [Бараннік В.А., Блінов О.А., Макаревич О.П. та ін.].—К.: РОСА, 2008. —344 с.
27. Концепція кадрової політики в Збройних Силах України, затверджена наказом Міністра оборони України № 659 від 27.11.2007. <http://www.mil.gov.ua/Articles/2007/11>